

ОБОРОТНІ КОШТИ ПІДПРИЄМСТВА

Мета вивчення теми: ознайомлення з економічною сутністю, значенням і класифікацією оборотних коштів, показниками їх оборотності та методикою нормування.

План

1. Сутнісна характеристика та елементна структура оборотних коштів.
2. Нормування оборотних коштів.
3. Основні показники та шляхи підвищення ефективності використання оборотних коштів підприємства.

1. Необхідною умовою здійснення підприємством господарської діяльності є наявність у нього оборотних коштів. Вони забезпечують безперервність відтворювального процесу на підприємстві, що відбувається як у сфері виробництва, так і у сфері обігу.

Оборотні засоби підприємства постійно перебувають у русі і, змінюючи свою форму, проходять три стадії кругообігу.

На першій стадії кругообігу під час придбання предметів праці (сировини, матеріалів, палива тощо) оборотні засоби з грошової форми переходять у товарну.

На другій стадії предмети праці за участю засобів праці та робочої сили перетворюються у незавершену виробництвом продукцію, тобто відбувається їх виробниче споживання. Виробнича стадія кругообігу завершується випуском готової продукції, й оборотні засоби знову набувають товарної форми.

На третій стадії кругообігу підприємство реалізує готову продукцію й оборотні засоби знову змінюють товарну форму на грошову. Кругообіг вважається закінченим, коли грошові кошти за реалізовану продукцію надійдуть на розрахунковий рахунок підприємства. Грошова форма, якої набувають оборотні засоби на третій стадії їх кругообігу, одночасно є їх початковою стадією обороту.

Перша і третя стадії кругообігу оборотних засобів виробничого підприємства відбуваються у сфері обігу, друга -- у сфері виробництва.

Оскільки оборотні засоби підприємства функціонують як у сфері виробництва, так і у сфері обігу, то їх поділяють на оборотні виробничі фонди та фонди обігу.

Оборотні виробничі фонди -- це частина виробничих фондів підприємства, яка повністю споживається під час одного виробничого циклу, змінюючи свою натуральну форму, розміри та властивості, і переносить свою вартість на вартість виготовлюваної продукції відразу в повному обсязі.

До оборотних виробничих фондів підприємства належать виробничі запаси та незавершене виробництво та витрати майбутніх періодів. Виробничі запаси становлять більшу частину оборотних фондів виробничого підприємства.

Співвідношення окремих елементів оборотних фондів підприємства характеризує їх виробничо-технологічну структуру.

Виробничо-технологічна структура оборотних фондів підприємств різних галузей має певні особливості. На її формування впливають такі фактори, як тип виробництва, особливості продукції та технології її виготовлення, умови забезпечення матеріальними ресурсами тощо.

Фондами обігу називаються оборотні засоби, що функціонують у сфері обігу. До фондів обігу належать товари, готова продукція, грошові кошти в касі та на рахунках у банках, а також дебіторська заборгованість.

За принципами організації розрізняють нормовані та ненормовані оборотні засоби. До нормованих оборотних засобів відносять виробничі запаси, незавершене виробництво та готову продукцію. Їх граничний розмір визначається за допомогою нормування. До ненормованих оборотних засобів підприємства відносять грошові кошти та кошти в розрахунках.

За джерелами утворення оборотні засоби поділяють на власні і залучені.

2. Визначення оптимальних, економічно обґрунтованих розмірів оборотних засобів підприємства здійснюється за допомогою нормування їх окремих елементів, тобто, інакше кажучи, обчислення нормативу оборотних засобів.

Норматив оборотних засобів -- це їхній мінімальний плановий розмір у вартісному вираженні, необхідний для забезпечення нормальної роботи підприємства.

Найпоширенішими є такі методи нормування оборотних засобів:

- аналітичний, що передбачає ґрунтовний аналіз наявних нормованих оборотних засобів підприємства та подальше коригування потреби в їх обсягах залежно від умов виробництва;

- коефіцієнтний, що базується на уточненні фактичних обсягів нормованих оборотних засобів на величину коефіцієнта, який враховує зміни умов виробництва й обчислюється на основі динаміки випуску продукції підприємства впродовж кількох останніх років;

- метод прямого розрахунку, що полягає в обчисленні нормативів за кожним нормованим елементом оборотних засобів підприємства: виробничими запасами, незавершеним виробництвом, залишками готової продукції на складах. Цей метод є найточнішим, оскільки дає змогу точно здійснити нормування оборотних засобів, враховуючи специфіку виробництва та умови роботи підприємства.

Розглянемо особливості визначення нормативів оборотних засобів за окремими елементами нормованих оборотних коштів.

Економічно обґрунтовані обсяги оборотних засобів, що спрямовуються на формування виробничих запасів, відіграють важливу роль у забезпеченні ритмічності виробництва та своєчасному виконанні договірних зобов'язань підприємства.

Мінімальний розмір виробничих запасів у грошовому вираженні, необхідний для забезпечення нормального функціонування підприємства, називається нормативом оборотних засобів у виробничих запасах.

Норматив оборотних коштів у виробничих запасах (НОКвз) обчислюється за формулою:

$$\text{НОКвз} = \text{Всер.д} * \text{Ц} * \text{Нвз} , \text{ грн.},$$

де Всер.д -- середньодобові планові витрати певного віщу матеріальних ресурсів (у натуральних вимірниках);

Ц -- ціна одиниці матеріальних ресурсів, грн;

Нвз -- норма запасу матеріальних ресурсів, дні.

Середньодобові планові витрати матеріальних ресурсів визначаються так:

$$\text{Всер.д} = \frac{\text{Взаг}}{T}, \text{ натур. од.,}$$

де Взаг -- річні витрати матеріалів у плановому періоді (у натуральних вимірниках);

T -- кількість календарних днів у плановому періоді.

Норма запасів матеріальних ресурсів -- це мінімально необхідна кількість днів, на яку треба передбачити запас матеріалів для забезпечення нормального функціонування підприємства.

Норма запасу певного виду матеріальних ресурсів (Нвз) включає транспортний (Зтр), підготовчий (Зпідг), технологічний (Зтехн), середній поточний (Зпот) та страховий запаси (Зстр), обчислені у днях:

$$\text{Нвз} = \text{Зтр} + \text{Зпідг} + \text{Зтехн} + \text{Зпот сер} + \text{Зстр}, \text{ дн.,}$$

Транспортний запас створюється на період між моментом переказування коштів підприємства постачальнику за матеріальні ресурси та часом їх отримання на підприємстві.

Підготовчий запас створюється на період, необхідний для комплектації, лабораторного аналізу, приймання, підготовки матеріалів до виробничого споживання (вимірювання щільності, сортування тощо). Його обчислюють з урахуванням специфіки конкретного підприємства та технологічних особливостей обробки сировини. Для більшості видів матеріалів норма підготовчого запасу встановлюється у розмірі 1- 3 дні.

Технологічний запас (спеціальний підготовчий запас) створюється у випадках, коли матеріальні ресурси, що надходять на підприємство, не відповідають вимогам технологічного процесу і до видачі у виробництво потребують попередньої обробки (наприклад, сушіння, розкрою тощо). Його розмір, так само, як і розмір підготовчого запасу, визначається конкретними умовами технологічного процесу виготовлення продукції на підприємстві.

Поточний запас забезпечує роботу підприємства у період між двома черговими поставками матеріальних ресурсів на підприємство. Норму середнього поточного запасу певного виду матеріальних ресурсів у відносному виразі ($\text{З}_{\text{пот сер}}$) можна обчислити за формулою:

$$\text{З}_{\text{пот сер}} = i / 2 ,$$

де i -- інтервал між двома черговими поставками матеріальних ресурсів на підприємство, дні;

Інтервал поставки розраховується декількома методами:

$$i = 360 / \text{п} \quad \text{або} \quad i = \text{Псер} / \text{Всер.д}$$

де n -- кількість поставок;

$P_{\text{ср}}$ -- середня партія поставок (транзитна норма відвантаження), натур.од.

$V_{\text{сер.д}}$ -- середньодобові планові витрати матеріалів на підприємстві (у натуральних вимірниках).

Різновидом поточного запасу є сезонний запас, який формується в умовах сезонного використання, сезонного транспортування або сезонної заготівлі сировини.

Страховий запас складається на випадок порушення постачальником запланованого режиму поставок матеріальних ресурсів на підприємство. Як правило, він приймається в розмірі, що не перевищує половини поточного запасу. Величина страхового запасу ($Z_{\text{стр}}$) обчислюється за формулою:

$$Z_{\text{стр}} = 0,5 * Z_{\text{пот ср}}$$

В деяких випадках норма страхового запасу визначається за формулою:

$$Z_{\text{стр}} = t_1 + t_2 + t_3, \text{ дн.},$$

де t_1 -- період часу на відвантаження матеріалу постачальником, дні;

t_2 -- період часу на транспортування матеріалу, дні;

t_3 - період часу на приймання, складування матеріалу тощо, дні.

Однією з умов забезпечення безперебійної та ритмічної роботи підприємства є наявність певної кількості напівфабрикатів на кожному робочому місці та в процесі їх переміщення на випадок аварій, інших непередбачуваних обставин.

У масовому виробництві на величину незавершеного виробництва впливають такі фактори: кількість робочих місць; кількість виробів, що одночасно знаходяться на одному робочому місці; спосіб передачі деталей (комплектуючих) з однієї ділянки на іншу; план виробництва та собівартість одиниці продукції.

Норматив оборотних засобів у незавершеному виробництві ($Н_{\text{нвв}}$) обчислюється за формулою:

$$Н_{\text{нвв}} = Q_{\text{сер.д}} * T_{\text{вц}} * K_{\text{нвв}}, \text{ грн.},$$

де $Q_{\text{сер.д}}$ -- середньоденний випуск товарної продукції за її собівартістю, грн.;

$T_{\text{вц}}$ -- тривалість виробничого циклу, дні;

$K_{\text{нвв}}$ -- коефіцієнт наростання витрат у незавершеному виробництві.

Коефіцієнт наростання витрат являє собою відношення середньої собівартості виробів, що знаходяться у незавершеному виробництві, до собівартості готових виробів.

При рівномірному наростанні витрат величину коефіцієнта можна обчислити за формулами:

$$K_{\text{нзв}} = \frac{C_{\text{м}} + 0,5 (C - C_{\text{м}})}{C}$$

$$\text{або} \quad K_{\text{нзв}} = \frac{C_{\text{поч}} + 0,5C}{C_{\text{поч}} + C},$$

де $C_{\text{м}}$ -- вартість матеріальних витрат у собівартості виробу, грн.;

С -- собівартість виготовлення виробу, грн.;

Споч -- одноразові витрати на початку виробничого циклу виготовлення продукції, грн.

Частка готової продукції у складі запасів виробничого підприємства посідає друге місце. Тому оптимізація її залишків, що перебувають на складі підприємства, має особливу практичну значимість.

Норма запасу готової продукції на складі -- це кількість днів, необхідних для підготовки продукції до її реалізації (комплектування, пакування, відвантажування покупцям, виписки та передача у банк необхідних платіжних документів).

Норматив оборотних засобів у залишках готової продукції (Нгп) визначається як добуток одноденного випуску продукції за собівартістю на норму їхнього запасу на складі в днях:

$$Нгп = Q_{сер.д} * Дгп, \text{ грн.},$$

де $Q_{сер.д}$ -- одноденний випуск продукції підприємства за собівартістю, грн.;
 $Дгп$ -- норма запасу готової продукції на складі, дні.

Загальна сума нормативів оборотних засобів, обчислених за окремими елементами (виробничими запасами, незавершеним виробництвом та готовою продукцією) становить сукупний норматив оборотних засобів підприємства

3. Основною характеристикою ефективності використання оборотних засобів є швидкість їх обертання, або, інакше кажучи, оборотність. Саме від оборотності залежить величина необхідних підприємству грошових коштів для забезпечення безперервності процесу виробництва та реалізації продукції.

Для оцінки ефективності використання оборотних засобів застосовують такі показники оборотності:

1. Коефіцієнт оборотності ($Коб$), який характеризує кількість оборотів оборотних засобів за певний період, як правило, за рік. Обчислюється за формулою:

$$Коб. = \frac{РП}{З_{сер}}, \text{ оборотів,}$$

де $РП$ -- річний обсяг реалізованої продукції, грн.;

$З_{сер}$ -- середньорічна вартість залишків оборотних коштів підприємства, грн.

Середньорічна вартість залишку оборотних коштів визначається за формулою:

$$З_{сер.м} = \frac{0,53_1 + 3_2 + \dots + 0,53_n}{n - 1}, \text{ грн.},$$

де $3_1, 3_2, \dots, 3_n$ -- величина оборотних коштів на початок кожного місяця (кварталу) розрахункового періоду, грн.;

2. Коефіцієнт завантаження ($К_{зав}$) є величиною, оберненою до коефіцієнта оборотності. Він показує, скільки оборотних засобів

припадає на одну грошову одиницю реалізованої продукції, і визначається за формулою:

$$K_{\text{зав}} = Z_{\text{сер.р}} / \text{РП, грн.}$$

3. Тривалість обороту (Тоб), який характеризує тривалість одного обороту оборотних засобів підприємства в днях і обчислюється за формулами:

$$T_{\text{об}} = T / K_{\text{об}} \quad \text{або} \quad T_{\text{об}} = Z_{\text{сер.р}} * T / \text{РП, дні.}$$

Вивільнення оборотних коштів завдяки прискоренню їх оборотності може бути абсолютним або відносним. Абсолютне вивільнення оборотних коштів відображує пряме зменшення залишків оборотних коштів порівняно з їх нормативом (або із залишками попереднього періоду). Відносне вивільнення оборотних коштів з обороту відображає стабільність або зростання оборотних коштів при зростанні обсягів реалізації продукції.

Сума вивільнених в результаті прискорення оборотності оборотних коштів можна обчислити за формулою:

$$\sum V_{\text{ок}} = \frac{\text{РП}_{\text{факт}}}{T} * (T_{\text{об факт}} - T_{\text{об план}}), \text{ грн.,}$$

Основними шляхами прискорення оборотності оборотних коштів:

- оптимізація запасів ресурсів і незавершеного виробництва;
- скорочення тривалості виробничого циклу;
- поліпшення організації матеріально-технічного забезпечення виробництва та збуту продукції;
- прискорення реалізації продукції;
- застосування прогресивних форм розрахунків та ін.

Висновки

Отже, оборотні кошти — це сукупність коштів підприємства, що авансуються на створення оборотних виробничих фондів та фондів обігу і забезпечення їх неперервного кругообігу. Вони перебувають одночасно на всіх стадіях кругообігу, що забезпечує його неперервність та безперебійну роботу підприємства.

Нормування оборотних коштів полягає в розробці й установленні:

- норм запасу всіх оборотних засобів за окремими видами товарно-матеріальних цінностей, виражених у днях;
- нормативів оборотних коштів — у грошовому обчисленні для кожного елемента оборотних засобів і в цілому.

Норми оборотних коштів визначаються: тривалістю виробничого циклу, часом підготовки матеріалів для виробничого застосування, віддаленістю постачальників від споживача, частотою і комплектністю поставок, розміром поставок, швидкістю перевезень і особливостями роботи транспорту, формами розрахунків, а також швидкістю документообігу.

Ефективність використання оборотних коштів характеризується такими показниками: коефіцієнт оборотності, коефіцієнт завантаження оборотних коштів, тривалість одного обороту.

Ефективне використання оборотних коштів є одним із першочергових завдань підприємства в сучасних умовах; забезпечується це прискоренням їхньої оборотності на всіх стадіях кругообігу.

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняття „оборотні кошти підприємства”.
2. Чим оборотні кошти відрізняються від основних засобів підприємства?
3. Охарактеризуйте склад і структуру оборотних коштів підприємства.
4. Охарактеризуйте методи нормування окремих елементів оборотних коштів підприємства.
5. Які показники характеризують ефективність використання оборотних коштів?
6. Назвіть можливі шляхи прискорення оборотності оборотних коштів.

Рекомендована література

1. Блонська В.І., Васильців Т.Г., Гринкевич С.С., Заярна Н.М. та ін. Економіка підприємства: теорія і практикум (За редакцією доц. Міщенко Н.Г., доц. Ященко О.І.): Навчальний посібник. -- Львів: „Магнолія 2006”, 2008, С. 267 – 288.
2. Бойчик І.М. Економіка підприємства: Навч. посібник.—Вид. 2-ге, доповн. і переробл. -- К.: Атіка, 2007, С. 149 – 194, 202 -- 215.
3. Економіка підприємства: навч. посіб. для студ. вищих навч. закладів / В.В. Краснова, І.О. Ахновська, М.В. Бандура та ін.; за заг. ред, В.В. Красної. – Донецьк: ДонНУ, 2012, С. 113 – 152, 174 -- 196.
4. Ковальчук І.В. Економіка підприємства: Навч. посіб. – К.: Знання, 2008. – (Вища освіта ХХІ століття), С. 121 – 247, 272 -- 310.